

آداب نقد، نقدپذیری و انتقاد

مهرگان روزبه

چون نقد سازنده با قصد و هدف بهبود و اصلاح امور انجام می‌شود؛ بنابراین، اگر پیشنهادهایی در مورد اصلاح و بهبود کارها به فرمان می‌رسد، شایسته است آن‌ها را بیان کنیم؛ اما نه برهنه، بی‌پروا،

و نقدپذیری را که از اجزای پیشرفت جوامع بشری است، تضعیف می‌کنند. نیک می‌دانیم که نقد طبیعی دوگانه دارد و در دو لباس متضاد نمایان می‌شود که بهتر است آن‌ها را «نقد مثبت» و «نقد منفی» بنامیم. نقد مثبت و نقد منفی با هم پیوندی ناگسستنی دارند، به گونه‌ای که جدایی آن‌ها موجب نقص و نقصان است؛ اگر چه سوگمندان چندی است در جامعه ما گونه‌دوم، یعنی نقد منفی تلاش می‌کند آن دیگری، یعنی نقد مثبت را از صحنه خارج کند و خود یگانه بر کرسی بنشیند. بی‌گمان هنگامی که عینک نقد بر چشم می‌زنیم، نقادانه بر کار کسی نظر می‌افکنیم و نقد را بر کار او روا می‌داریم، شایسته نیست دو جزء مثبت و منفی را از هم جدا کنیم و به نقد منفی میدان گسترده‌تری بدهیم؛ بلکه اگر قصد بهبود و اصلاح امور را داریم و می‌خواهیم نقدی سازنده و منصفانه بنویسیم، شایسته است هم نیمه خالی لیوان را ببینیم و هم نیمه پر آن را.

نقد سازنده

نقد کردن، اگر فقط به قصد اعمال دشمنی‌های شخصی، یا با هدف به در کردن رقیب از میدان انجام می‌شود که هیچ؛ چون چنین کارهایی در چهارچوب نقد نمی‌گنجد؛ اما اگر با هدف بهبود و اصلاح باشد، کاری بسیار ظریف و حساس است و روش خاص خود را دارد. هدف نقد سازنده اصلاح و بهبود امور است، نه تسویه حساب‌های شخصی و توهین و تحقیر.

مخاطبان قدیمی و وفادار نشریه رشد آموزش زیست‌شناسی به خوبی می‌دانند که یکی از راهکارهای این نشریه نقد و نقدپذیری، اهمیت دادن و توجه به «نقد»ها و انتشار آن‌ها بوده است؛ چه درباره خود، یعنی مطالب و موضوع‌های مربوط به نشریه، چه در مورد کارهای دست‌اندرکاران آموزش زیست‌شناسی؛ از جمله امکانات آموزشی و کلاس‌های درس یا برنامه‌ها یا کتاب‌های درسی رسمی کشور. بارها در همین جا نقدطلبی کرده‌ایم، یعنی از شما خواسته‌ایم که اگر نشریه ما را می‌پسندید، آن را به دیگران بگویید؛ اما اگر نمی‌پسندید، به خودمان بگویید. چندی است اما، نقدهایی به دفتر نشریه می‌رسد که شوربختانه نتوانسته‌ایم، به جز تعدادی معدود، اکثریت آن‌ها را به چاپ برسانیم و منتشر کنیم. علت، نه ترس یا گریز از نقد و انتقاد، بلکه بیشتر، شکل، قالب یا محتوای نامناسب آن‌ها بوده است.

شوربختانه در جامعه ما نقد و نقدپذیری هنوز جای خود را به درستی باز نکرده‌اند. برخی افراد که دست به نقد می‌شوند، هنوز نقد را به درستی نمی‌شناسند و برخی دیگر، در این سوی میدان، علی‌رغم ادعایی که می‌کنند، در عمل نقدپذیر نیستند. ای بسا دشمنی‌های شخصی و بدفهمی‌ها که لباس نقد بر تن می‌کنند و چه بسا نقدناپذیرانی که پس از روبه‌رو شدن به نقد برآشفته می‌شوند، آن را بر نمی‌تابند و لذا، از پاسخ منطقی و مجاب‌کننده درمی‌مانند. این دو گروه، فرهنگ نقادی

صریح و بی‌ملاحظه؛ بلکه در پوششی مثبت و سازنده. چون بیان نقد نیز، چه گفتاری یا نوشتاری، مانند هر کار دیگری آدابی دارد.

نخست، شایسته است در برابر احساسات مخاطب یا مخاطبان حساس باشیم و نقد را هنگامی که احساس می‌کنیم طرف مقابل آماده پذیرفتن است، به‌گونه‌ای مؤثر و تأثیرپذیر وارد

آوریم. مثلاً، لازم است انتقاد را محترمانه بیان کنیم و از کاربرد واژه‌های منفی و نسبت‌دادن اتهام‌ها و صفات منفی به شخص یا اشخاص نقدشونده بپرهیزیم. اگر نه، به احتمال زیاد ممکن است مخاطب به نقد موقعی نهد، خود را در جبهه مخالف ببیند و هدف برآورده نشود.

دوم، بهتر است انتقادهای خود را در پوششی از نقدهای مثبت بسته‌بندی کنیم. این روش بسیار آسان، کاربردی و شدنی است و بی‌گمان احتمال برآورده شدن هدف را افزایش خواهد داد.

یکی از روش‌های مؤثر و محبوب انتقاد کردن، کاربرد روش سه‌لایه است. در این روش شخص منتقد، انتقاد خود را بین دو لایه مثبت جاسازی و پنهان می‌کند و ساختاری فرضی سه‌لایه‌ای ایجاد می‌کند:

لایه مثبت، انتقاد، لایه مثبت

در این روش، نخست نقاط قوت کار را برشمارید و از خوبی‌های آن بگویید. سپس انتقاد خود را همراه با پیشنهادهایی برای اصلاح مطرح کنید و سرانجام کار را با نقد مثبت یا تکرار نقاط قوت که در لایه نخست گفته‌اید، تمام کنید.

مثال: می‌خواهیم از عدم توجه به آزمایشگاه مدرسه انتقاد کنیم. نخست از آنچه در این باره می‌پسندیم سخن به میان می‌آوریم (لایه نخست):

«آزمایشگاه مدرسه دارای لوازم و ابزار مناسب، کافی و موردنیاز است. ابزار آزمایشگاهی، مانند میکروسکوپ‌هایی توانمند دیدگاه‌های دانش‌آموزان را متحول و آن‌ها را نسبت به علم زیست‌شناسی بیشتر علاقه‌مند کنند.»

لایه دوم: پیشنهادهای خود را به‌منظور بهبود استفاده از آزمایشگاه مطرح می‌کنیم: با این حال، فکر می‌کنم می‌توان از

آزمایشگاه استفاده بهینه کرد. می‌توان برخی مطالب کتاب‌های درسی را در آزمایشگاه تدریس کرد. شایسته نیست دانش‌آموزان از این امکانات محروم بمانند.

لایه سوم: تکرار موارد مثبت و افزودن نتایج مثبتی که انتظار داریم؛ کار را بهتر می‌کنند.

دانش‌آموزان ذاتاً آزمایشگاه را دوست دارند و از آن استقبال می‌کنند. با توجه به جدیت و تدبیری که در مدیر محترم مدرسه سراغ داریم، یقین داریم که در برنامه‌ریزی‌های آینده، استفاده بهینه از آزمایشگاه را هم مدنظر قرار خواهند داد.

این روش چهارچوبی مناسب برای ارائه انتقادهای سازنده است؛ زیرا با شروع از نظرات مثبت اول، به مخاطب اجازه می‌دهید که بداند که شما طرفدار او هستید و نمی‌خواهید به او حمله کنید. بیان می‌کنید که از برخی کارهای او خشنودید. در این صورت مخاطب پذیرای نقد شما می‌شود.

این روش بیشتر زمانی مناسب است که می‌خواهید به افرادی که نمی‌شناسید، یا به‌خوبی نمی‌شناسید، انتقاد کنید. در غیر این صورت، اگر بلافاصله شروع به انتقاد بکنید، ممکن است مهاجم و پرخاشگر به‌نظر آید. این امر به‌ویژه در فرهنگ ما صادق است.

ممکن است برخی این روش سه‌لایه‌ای را نپسندند؛ اما در اصل، این روش برای آن نیست که به تعریف و تمجید کاذب اشخاص بپردازیم. بسیاری از ما ممکن است گاه در انتقاد و قضاوت، عجله کنیم و آنچه را که دیگران به‌خوبی انجام داده‌اند و تلاش‌های آن‌ها را از نظر دور بداریم. روش سه‌لایه‌ای احساسات و عواطف مخاطب را نیز در نظر می‌گیرد و از قضاوت‌های زود هنگام و متعصبانه بپرهیز می‌کند.

نقد را هنگامی که احساس می‌کنیم طرف مقابل آماده پذیرفتن است، به‌گونه‌ای مؤثر و تأثیرپذیر وارد آوریم